

Király Katalin

Ének-zene

MUZSIKÁLÓ NAGYVILÁG

9

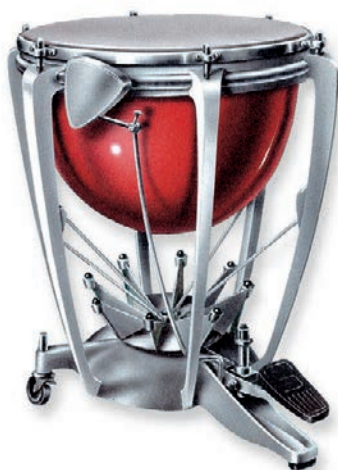

MUZSIKÁLÓ NAGYVILÁG

Király Katalin

Ének-zene

9. osztály

TIZEDIK, VÁLTOZATLAN KIADÁS

Mozaik Kiadó – Szeged, 2018

Előszó

Ének-zene tankönyvünk többirányú céllal készült: érdeklődést kelteni, figyelmet felhívni, böngészni, tudást átadni, eredményesen készülni az érettségi vizsgára és élményt nyújtani. Bevezeti az ifjúságot a zene rejtelmeibe, mesterek és zeneművek bemutatásával építi fel a zene kronológiáját, elméleti tudnivalók bővítésével segíti a megismerési folyamatokat, kaput nyit magyarságunk ősi kultúrájából fakadó nemzeti zenénkhez. A népzene és a zene története a társművészetekkel karöltve kerülnek bemutatásra, így olyan általános műveltségre lehet szert tenni, amely életünk meghatározó intellektuális velejárója. A dalok könnyen énekelhetőek, ezért mindenki számára örömteli perceket jelenthet a megszólaltatásuk.

A tankönyv használata során az egyes ismeretek különböző alapszíneken jelennek meg: sárga alapon az elméleti és formai tudnivalók, a halványlila alapon pedig a kiemelt zenetörténeti ismeretek és érdekességek olvashatók.

Kívánom, hogy a tankönyv lapozgatásával, anyagának megismerésével és elsajátításával táguljon a zenei és művészeti horizont, amely gazdagabbá és értékesebbé teszi mindennapjainkat!

Király Katalin

A tankönyv fejezetei

Ünnepek, ünnepélyek ♦ 4

A magyar népzene ♦ 10

A zene története ♦ 34

Dalgyűjtemény ♦ 151

 Himnusz
Kölcsey Ferenc

Erkel Ferenc
(1810–1893)

Andante religioso

S
A

p

Is - ten, áldd meg a ma - gyart, Jó kedv - vel, bő - ség - gel,

T
B

p

Nyújts fe - lé - je vé - dő kart, Ha küzd el - len - ség - gel.

mf Bal - sors a - kit ré - gen tép, *f* Hozz rá víg esz - ten - dőt,

ff Meg - bűn - hőd - te már e nép A múl - tat s jö - ven - dőt!

Andante religioso: áhitatos lassúsággal

Szózat

Vörösmarty Mihály

Egressy Béni
(1814–1851)

Andante maestoso*

S
A

Ha - zád - nak ren - dü - let - le - nül légy hí - ve

T
B

f *p*

ó, ma - gyar! Bölcsőd az s maj - dan sí - rod is, mely á - pol,

f

s el - ta - kar. A nagy - vi - lá - gon e - kí - vül

p

nin - csen szá - mod - ra hely. Áld-jon vagy ver-

cresc. *cresc.*

jen sors ke - ze, itt él - ned, él - ned, hal - nod kell!

* *lassan, méltósággal*

Nemzeti dal

Petőfi Sándor

Egressy Béni

Lelkesen, tűzzel

Talp - ra, magyar, hí a ha - za, Itt az i - dő, most vagy so - ha,

p

Ra - bok le - gyünk vagy sza - ba - dok, Ez a kér - dés, vá - lasz - sza - tok, A ma - gyarok Is - te - né - re

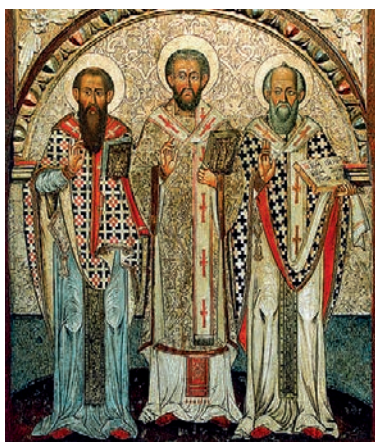
ff

es - kü - szünk, Esküszünk, hogy rabok tovább nem le - szünk.

A középkor zenéje

Történelmi háttér: – a Római Birodalom bukása 476;
– új társadalmi, gazdasági rend alakult ki, a feudalizmus;
– Az egyre erősödő latin nyelvű egyház vált a tudományok és művészetek kizárólagos birtokosává.
Ezért a zenei életet is a vallásos szemlélet határozta meg.

Egyszólamúság – egyházi zene

Szent Gergely ábrázolása ikonon

A kereszténység vallásos szertartásain elhangzó imákat kétféle forrásból merítették:

1. zsoltárok – az ókori zsidó liturgia zenéje,
2. himnuszok – görög egyházi énekek.

Az írásban lejegyzetlen dallamokat **I. Gergely pápa** kezdeményezésére **600 körül** gyűjtötték össze, majd rendszerezték és rögzítették az Antifonarius Centoban. A munka teljes anyagát a római Scola Cantorum (Énekesek Iskolája) őrizte meg, és terjesztette Európában. Az énekek elnevezését Gergely pápa nevéből alakították ki: **Gergely – Gregorius – gregorián**.

A gregorián ének jellemzői

1. bibliai témájú – latin nyelvű,
2. egyszólamú,
3. hajlításokban gazdag,
4. kötetlen ritmikájú,
5. hangszerkíséret nélküli.

A szillabikus éneklés során egy szótagra egy hang kerül.

Di-es i-rae, di-es il-la, Sol-vet saec-lum in fa-vil-la:
Tes-te Da-vid cum Si-by-la.

„Ama végső harag napja
A világot tűznek adja
Dávid így s Szibilla hagyja”
Sik Sándor fordítása

A melizmatikus éneklés esetén egy szótagra több hangot is lehet énekelni (hajlítás), vagy dallamívet képezni. Jellemző típusa az örvendő **Alleluja**.

Al-le-lu-ja a
a a

A kottairás története

- X. sz.: létrejött a **Neuma** (jel)-rendszer, amely a dallam hangjainak mozgási irányát mutatta.
XI. sz.: Arezzoi Guido [guidó] **négyvonalas rendszerbe** helyezte a jeleket.
XIII. sz.: jelölték a hangok időtartamát, a ritmust.
XIV. sz.: a pontosság érdekében **ütemjelzéseket** alkalmaztak.
XVII. sz.: kialakult a napjainkban is használt kottázási rendszer.

Arezzoi Guido (995?–1050)

Olasz **tudós**, bencés **szerzetes** alakította ki a szolmizációs gyakorlatot. A Guido-kéz funkciója a hangok rögzítése vizuális formában és térben. A kéz ujjain minden íz és ujjhegy 1-1 hangot jelent. Így egy kézen 19 hangot lehetett elhelyezni. Ezért akár tenyérből is lehet szolmizálni.

A szolmizálás különböző lehetőségeinek zenei neve: **szolfézs**, amely az olasz solfeggio [*szolfedzsó*] szóból származik.

Kódex: kézzel írott könyv (gyűjtemény), melyet díszes kezdőbetűk (iniciálék) és színes rajzok (miniatúrák) ékesítenek.

Arezzoi Guido egy gregorián himnusz segítségével tanította a szolmizálást, mivel a kezdősorok hangjai – a skálának megfelelően – fokozatosan emelkedtek felfelé.

Guido-kéz a sárospataki Szalkai-kódexből

Gregorián himnusz

Lukin László

Do-bog a szí - vünk, Ré - ten sok szép vi - rág,
Mi - lyen il - la - tos, Fákon zöld lomb, zöld ág,
Szó - lal a ri - gó, Lá - gyan zengvén há - lát
né - ked, ki - ke - let!

Ut queant laxis, Resonare fibris,
Mira gestorum, Famuli tuorum,
Solve poluti, Labii reatum.
Sancte Joannes.

Gótikus templom rozettás ablakdísz

A későbbiekben a szolmizációs hangok közül az „ut” „dó”-ra változott (olasz átalakítás). Kodály Zoltán rendszerében a magyar gyakorlatban a „si” „ti” elnevezésre módosult.

A bécsi klasszikusok kora – XVIII. század

Az egri bazilikát Hild József építette 1831–1836 között.

A homlokzaton álló szobrokat (Hit, Remény, Szeretet) a velencei Marco Casagrande faragta

A kor elnevezése a latin „classis” szóból származik. Jelentése osztály, az első, a legjobb osztályba tartozó, a kiváló. (Ide vezethető vissza a mindennapi szóhasználatunk: klassz.)

A művészetekben is az örök érvényű tökéletes formát és tartalmat jelöli.

A kor történelmi előzménye a **francia forradalom**, amely megdöntötte a feudális nemesség hatalmát. Az új társadalmi réteg, a **polgárság** megváltozott igényekkel állt elő. A XVIII. századi felvilágosodás szellemi mozgalma az **ész** és az **értelem** érvényességét hirdette. Az emberek érdeklődése az antik világ felé fordult, a különböző művészeti ágakban megjelentek az **ókori ideálok**.

Az **építészetben** a magas lépcsősort antik oszlopok díszítik. Az oromzatot a háromszög alakú, domborművekkel ékesített tympanon alkotja (Péchy Mihály, Hild József, Pollack Mihály). Bonaparte Napóleon a császárság megalapítása után a győzelem jeleként diadalíveket emeltetett, mint a hajdani cészárok.

A **szobrászatban** mitológiai témák megjelenítése a jellemző nyugodt és harmonikus arányokkal (Ferenczy István).

A **festészetben** a történelmi hősök kerültek előtérbe. A barokk mozgalmasságát a mértékletesség váltotta fel, szerkezetileg az egyszerűsége törekedtek, a színek másodlagossá váltak.

Az **irodalomban** is elsődleges az ókori görög szépségideál megvalósítása. Johann Wolfgang von Goethe és Friedrich von Schiller közös szellemisége utat mutat a kiművelt ember, a szellem és a természet, az érzelem és az értelem összhangjának megteremtéséhez.

„Klasszicizmus = a legkevesebb eszközzel a legtöbbet mondani.”

Claude Achille Debussy

A felvilágosodás és a polgári forradalom zenéje

Bach halálától (1750) – Beethoven haláláig (1827)

A XVIII. század gazdasági, társadalmi és művészeti fejlődésének útja – Németalföld, Anglia, Franciaország, Velence – fokozatosan Európa belsejébe vezet. Így került a zenei élet központja Bécsbe, ahol a három nagy mester Joseph **Haydn**, Wolfgang Amadeus **Mozart** és Ludwig von **Beethoven** élt és alkotott. Haydn 38, Mozart 14 éves, amikor Beethoven megszületik.

Haydn a **teremtő** és alkotó, Mozart a **továbbfejlesztő** és betetőző, Beethoven az újító, **előremutató**. Láthatjuk, hogy különbségükből adódóan mindannyian más utat járnak, azonban munkájuk révén egységet alkotnak, és közösen képviselnek egy nagy zenetörténeti korszakot,

a **bécsi klasszikusok korát**.

A három zeneszerző művészetét a felvilágosult polgári humanizmus határozta meg, amelynek köszönhetően váltak egyetemessé.

A klasszikus zene (1750–1827)	
I. Műfajok:	műdal, opera, oratórium, szonáta, versenymű, szimfónia
II. Formák:	egyszerű háromtagú forma, szonátaforma, triós forma, rondóforma, variációs forma
III. Jellemző sajátosságok:	1. arányosságra és szimmetriára való törekvés 2. szabályos építkezés 3. többtémás, homofon szerkesztés 4. érzékeny dallamvezetés, lágy dallamosság 5. szekvenciák gyakori alkalmazása 6. korabeli táncok beleolvasztása a zeneművekbe / életvidámság 7. a barokk teraszos dinamikáját felváltja a fokozatos erősítés és halkítás: crescendo < > decrescendo 8. virtuóz technikák – új művésztípus
IV. Hangszerek:	kialakul a kamarazenélés divatja (vonósnégyesek). A nagyzenekarokból kiszorul a csembaló mint akkordikus támaszték. Az új összetétel: vonósok, fa- és rézfúvósok (párosával), két különböző hangolású üstdob.
V. A koncertek helyszíne:	a templomokból, a főúri szalonokból és polgári otthonokból a nyilvános hangversenytermekbe kerül át.
VI.	Lassan megszűnik a főúri és egyházi szolgálat, a zeneszerzők egyre inkább független módon komponálhatnak .

Haydn 30 évig szolgált az Esterházy hercegeket. Mozart 25 évesen fordított hátat a salzburgi érseknek. Beethoven végleg szakított a hagyománnyal, s független művészként alkotott és élte életét. A klasszikus zene táncos jellegéről így ír **Szabolcsi Bence** „A melódia” című munkájában.

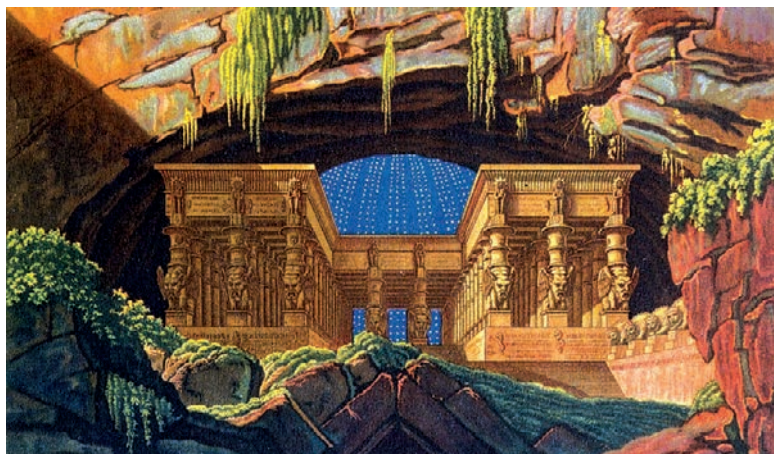

„Sehol és soha nem emlegetik annyit a táncot, mint a XVIII. sz. emlékirataiban. Mintha a tánc öröme áthatotta volna a teljes nemesi társadalmat, mintha legfőbb fűszere lett volna annak az újszerű, fénylő és gondtalan életnek, amelyet a XVIII. sz. uralkodó világa eszményiül tűzött maga elé. Az európai rokokó új, könnyű, világos hangvétele mintha egyetlen nagy táncritmus lendületében született volna meg Párizstól Sárospatakig. Nemhiába nevezték a XVIII. századot Táncos Évszázadnak is.”

A klasszikus opera

A barokkban megismert komoly tárgyú opera (opera seria) kontrasztjaként megjelent a vígopera, az opera buffa. Könnyedségével rövid idő alatt a kor legkedveltebb műfajává vált.

Az olasz hatásra fejlődő XVIII. századi opera buffa jelentős szerepet juttat a népi elemeknek, a közérthető megfogalmazásnak, nyelvezetnek és a természetesebb recitatívóknak. Ennek az új típusú műfajnak a legkiemelkedőbb reprezentánsai Paisiello, Salieri, Cimarosa és Porpora (a teljesség igénye nélkül), akiket a zene történetében Mozart elődeiként tartunk számon. Mozart színpadi művei (25) külön-külön operatípusokat képviselnek a mester sajátosan egyéni és művészi kifejezőmódjából adódóan. Napjainkban a száz leggyakrabban játszott opera sorában:

A Varázsfuvola díszletterve

1. *Varázsfuvola*,
2. *Figaro házassága*,
5. *Szöktetés a szerájból*,
8. *Don Giovanni*,
10. *Così fan tutte*,
53. *Idomeneo*,
54. *Titusz kegyelme*.

Így Mozartot operái – Verdi mellett – a világ leggyakrabban játszott és legsikeresebb operaszerzőjévé avatták.

„Kimondhatatlanul vágyom operát írni. Számomra az opera az első.”
Wolfgang Amadeus Mozart

W. A. Mozart: Varázsfuvola

Visszaemlékezés

Papageno:

Andante

W. A. Mozart

Az er - dőt jár - va sí - po - lok, így él - ni hej, de víg do - log,
a fűz - fa - síp - ról is - mer meg a fér - fi, nő s a kis - gyermek.

Mit tudsz a műfajáról? Ki a szövegírója? Nevezd meg a szereplőket, hangszíniük és jellemük alapján! Elevenítsd fel a mű szereplőinek történetét, közbeiktatva énekelj el a már ismert zenei idézeteket!

Monostatos szolgái (férfikar):

Mily szép ez, mily tisztá, mily é - gi cso-

da! Lala - la la - la la - lala - la - la - la - la.

Papageno:

Andante
Egy tűz-ről pattant lány - ka, ki hetyke, fűr - ge, friss!
Vagy bán - ná azt a ká - nya, ha asszony vol - na is.
Ha asszony vol - na is, ha asz - szony vol - na is!

Papageno - Markus Werba,
Papagena - Martina Jankova
a Salzburgi Ünnepi Játékok próbáján (2005)

Sarastro hívei (a kórus):

Adagio
Győz - tetek, üdv nék - tek. Győz - tetek, üdv nék - tek, a bű - nők fe - lett.

Fejezetek

A dalok betűrendes mutatója

I. Ünnepek, ünnepélyek

A magyarokhoz – <i>Kodály-Berzsenyi</i>	9	Asszonyok, lányok – <i>W. A. Mozart</i>	121
Bécs várostól – <i>katonadal</i>	8	Ave maris stella (részlet) – <i>Esterházy Pál</i>	85
Himnusz – <i>Erkel-Kölcsey</i>	5	Az erdőt járva sípolok – <i>W. A. Mozart</i>	116
Kun verbunk – <i>katonadal</i>	8	Bakororo aroe, aroe – <i>közép-brazil ének</i>	35
Nemzeti dal – <i>Egressy-Petőfi</i>	7	Bármí, ha sérti (részlet) – <i>W. A. Mozart</i>	123
Szózat – <i>Egressy-Vörösmarty</i>	6	Bátya, bátya – <i>Pominóczky dallama</i>	58

II. A magyar népzene

Aj, sirass, édesanyám – <i>magyar népdal</i>	29	Dies irae, dies illa – <i>gregorián ének</i>	40
Apámért s anyámért – <i>magyar népdal</i>	26	Egervár viadaljáról való ének – <i>Tinódi L. S.</i> ..	60
Bujdosik az elmém – <i>magyar népdal</i>	25	Egykedvűség – <i>J. Haydn</i>	94
Bús a kis gerlice madár – <i>magyar népdal</i>	29	Egy tűzről pattant lányka – <i>W. A. Mozart</i>	117
Elszaladt a lovam – <i>magyar népdal</i>	11	Eljött a szép tavasz – <i>korál</i>	71
Ez a gőzös – <i>magyar népdal</i>	22	Embermilliók (részlet) – <i>L. v. Beethoven</i>	130
Feljött már az esthajnali csillag – <i>magyar nd.</i>	19	Évszakköszöntő – <i>Josquin des Prés</i>	51
Halálra hurcolt menyasszony – <i>magyar nd.</i> ...	33	Fel dalra! – <i>G. P. da Palestrina</i>	53
Hej, rozmaring, rozmaring – <i>magyar népdal</i> ..	23	Forte és piano – <i>L. v. Beethoven</i>	127
Jaj, édesapám, édesanyám – <i>magyar népdal</i> ...	28	Fúj, süvölt a Mátra szele – <i>magyar népdal</i>	46
Kemény kősziklának – <i>magyar népdal</i>	26	Gloria Patri et Filio – <i>gregorián zsoltár</i>	49
Kolozsváros olyan város – <i>magyar népdal</i>	15	Gregorián himnusz – <i>gregorián ének</i>	41
Körösfői kertek alatt – <i>magyar népdal</i>	27	Ha köd lepi be a tájat – <i>J. S. Bach</i>	76
Lement a nap – <i>magyar népdal</i>	20	Halotti Beszéd – <i>recitáló ének</i>	48
Madárka, madárka – <i>magyar népdal</i>	16	Hanna cavatinája – <i>J. Haydn</i>	105
Megrakják a tüzet – <i>magyar népdal</i>	13	Harangvirág – <i>kínai népdal</i>	36
Menyasszonybúcsúzó – <i>finn kalevala</i>	12	Hej, Ilona, Ilona – <i>horvát népdal</i>	93
Nagy udvara van a holdnak – <i>magyar népdal</i>	31	Himnusz Szent Cecíliához – <i>Szegedi S. I.</i>	34
Repülj madár, repülj – <i>magyar népdal</i>	21	Hogyha tán, gróf uram – <i>W. A. Mozart</i>	119
Szánkón viszik a menyasszony ágát – <i>m. nd.</i>	30	Isten, hazánkért térdelünk elődbe – <i>történeti é.</i>	47
Szivárvány havasán – <i>magyar népdal</i>	27	Jöjj, hallgasd – <i>J. S. Bach-Lukin László</i>	64
Szomorú fűzfának – <i>magyar népdal</i>	17	Jubilate Deo – <i>M. Praetorius</i>	52
Tölgyes bucka tövibe – <i>szlovák népdal</i>	18	Karfantázia – <i>L. v. Beethoven</i>	135
Túlsó soron esik az eső – <i>magyar népdal</i>	24	Kifeküdtem én a magas tetőre – <i>erdélyi nd.</i> ...	60

III. A zene története

A fonó lányka – <i>W. A. Mozart</i>	109	Kyrie – <i>mise ének</i>	42
A távoli kedveshez – <i>L. v. Beethoven</i>	127	Lacrymosa – <i>W. A. Mozart</i>	125
A visszhang (részlet) – <i>O. Lassus</i>	57	La Folia – <i>A. Corelli</i>	67
Alleluja	40	Magos kősziklának – <i>virágének-Ballasi B.</i>	61
		Megváltónk nekünk (részlet)	49
		Máté-passió (részlet) – <i>J. S. Bach</i>	75
		Mily szép ez (részlet) – <i>W. A. Mozart</i>	117

Most pedig vége a szép időknék – <i>W. A. M.</i> ..	120
Ne oly megvetően (részlet) – <i>W. A. Mozart</i>	123
Nem minket illet – <i>W. Byrd</i>	52
Nosza hajdú – <i>erdélyi hajdútánc</i>	63
Nyár – kánon – <i>J. of Fornsete</i>	44
Nyári ének – <i>Moniot d' Arras</i>	43
Ó, az lesz a (részlet) – <i>W. A. Mozart</i>	122
Óda – <i>Pindaros</i>	38
Óh, angyal – <i>W. A. Mozart</i>	122
Óh, rá se halgass (részlet) – <i>W. A. Mozart</i>	123
Oly csoda vár (részlet) – <i>W. A. Mozart</i>	123
Ómagyar Mária-síralom – <i>középkori dallam</i> ...	48
Omnipotens (részlet) – <i>Leonimus</i>	44
Orfeo canzonettája – <i>C. Monteverdi</i>	66
Ó, Uram, vigye angyalod – <i>korál</i>	65
Örömóda – <i>L. v. Beethoven</i>	136
Pásztor, pásztor (részlet) – <i>H. Purcell</i>	68
Salvator noster (részlet)	49
Simon gazda áriája – <i>J. Haydn</i>	103
Síralom adaték – <i>Tinódi Lantos Sebestyén</i>	59
Sokféle részögösről – <i>Tinódi Lantos S.</i>	58
Szeikilosz sírverse – <i>görög ének</i>	39
Szép hársfalomb – <i>G. F. Händel</i>	78
Szép nyári reggel – <i>J. Haydn</i>	97
Szerelmi panasz – <i>O. Lassus</i>	55
Szerenád – <i>J. Haydn</i>	91
Tavaszköszöntő – <i>ismeretlen szerző</i>	45

Térj meg már bújdosásidből – <i>kuruc dallam</i> ..	84
Te szép hazám – Szeretlek – <i>L. v. B.</i>	134
Ti magyarok – <i>Tinódi Lantos Sebestyén</i>	60
Vígan, vígan – <i>J. Haydn</i>	104

IV. Dalgyűjtemény

Áldunk, Jézusunk – <i>D. Buxtehude</i>	154
Biztató intelem – <i>G. P. Palestrina</i>	152
Bona nox – <i>W. A. Mozart</i>	158
Hadd hallom – <i>L. v. Beethoven</i>	160
Halleluja, ma nagy nap van – <i>G. F. Händel</i>	157
Hűbelebalázs – <i>L. v. Beethoven</i>	160
Igen vagy nem? – <i>J. Haydn</i>	158
Karácsonyfa – <i>J. S. Bach</i>	157
Kék tiszta szerelem – <i>W. A. Mozart</i>	159
Névjegy – <i>O. Lassus</i>	151
Táncoljunk vígan – <i>G. Ph. Telemann</i>	156
Véget ér a nap – <i>H. Purcell</i>	155

POPULÁRIS ZENEI SZEMELVÉNYEK

Ha én rózsá volnék – <i>Bródy János</i>	161
Ha itt lennél velem – <i>Bódi László</i>	166
Mama, kérlek – <i>Bródy János</i>	163
Most múlik pontosan – <i>Kiss Tibor</i>	168
Ne várd a májust – <i>Bródy János</i>	162
Várj, míg felkel majd a nap – <i>Lerch–Demjén</i> ..	164